

D. Lindholm & D. Nicolle (maalaukset Angus McBride),
Medieval Scandinavian Armies (1) 1100–1300 (Men-at-Arms 396), Osprey publishing: Oxford 2003. 48 s.

Medieval Scandinavian Armies (2) 1300–1500 (Men-at-Arms 399), Osprey publishing: Oxford 2003. 48 s.

The Scandinavian Baltic Crusades 1100–1500 (Men-at-Arms 436), Osprey publishing: Oxford 2007. 48 s.

Populaaria kirjallisuutta Pohjoismaiden keskiaikaisesta sotahistoriasta

Osprey on englantilainen kustannusyhtiö, joka julkaisee suurelle yleisölle tarkoitettuja kirjoja sotahistoriasta. Ne ovat varsin lyhyitä (Men-at-Arms sarjan kirjat 48 sivua) ja runsaasti kuvitettuja. Tavaramerkkinä ovat sivun tai aukeaman kokoiset nelivärimaalaukset, joissa rekonstruoidaan, miltä aiheen kannalta relevantit sodankävijät olisivat voineet näyttää. Muuten kuvitus koostuu mustavalkoisista valokuvista, piirustuksista ja kartoista. Osprey tuo joka kuukausi markkinoille uusia kirjoja ja monet niistä käsittelevät varsin eksoottisia aiheita. Usein tiedonhakija saattaakin törmätä tilanteeseen, jossa ainoa jonkin tietyn alueen sodankäyntiä tietyssä aikana käsittelevä monografia on Ospreyn julkaisema populaariteos. Näin lienee myös Skandinavian keskiaikaisen sotahistorian osalta.

Pohjoismaat muodostivat keskiajan katolisessa Euroopassa sodankäyntiperinteiltään omintakeisen alueen. Ajanjakso ei kuitenkaan ole saanut Skandinaviassa, saattikka muualla, lainkaan samanlaista huomiota kuin edeltänyt "viikinkiaika" tai Ruotsin suurvaltakausi, jolloin Pohjolan asukkaat osallistuivat aktiivisesti myös läntisen ja keskisen Euroopan konflikteihin. Ennen näitä Ospreyn uusia kirjoja ei taida olla julkaistu yleisteosta, jonka varsinaisena aiheena olisi Pohjoismaiden sotalaitosten sekä

siellä käytettyjen aseiden, varusteiden ja sodankäyntimenetelmien kuvailu ajanjaksolla n. 1100–1500. Linnojen kaltaisista yksittäisistä kysymyksistä on toki kirjallisuutta ja sodat ovat korostuneet poliittisessa tapahtumahistoriassa. Viimeksi mainittu ei kuitenkaan ole varsinaista sotahistoriaa, vaikkakin monen tapahtumahistoriaa käsittelevän tutkimuksen yhteydessä on myös analysoitu sotalaitosta sekä sodankäynnin käytännön puolta.

Ospreyn keskiajan skandinaavista sodankäyntiä käsittelevistä kirjoista ovat vastuussa David Lindholm ja David Nicolle. Lindholm on Lundin yliopiston kasvatteja ja hän on kiinnostunut erityisesti keskiaikaisesta sodankäynnistä, aseista ja taistelutekniikoista. Nicolle on vanha Lähi-idässä työskennellyt BBC:n toimittaja, joka on siirtynyt sotahistorian pariin. Hän on julkaissut paljon tutkimuksia ja suurelle yleisölle tarkoitettujen kirjojen sekä yleistestien määrä on suorastaan massiivinen. Nicollen varsinaisena erikoistumisalana voidaan pitää islamilaisen maailman sodankäyntiä keskiajalla. Hänelle on ominaista kulttuurilainojen ja vuorovaikutuksen korostaminen keskiaikaisessa sodankäynnissä. Kirjojen maalaukset on tehnyt Angus McBride, joka luultavasti oli maailman johtava sotahistoriallisten teosten kuvittaja ennen poisnukkumistaan viime vuonna.

Teoksista löytyy listat kirjoista ja artikkeleista, joita suositellaan aiheesta enemmän tietoa haluavalle lukijalle. Joukossa on pohjoismaisilla kielillä kirjoitettuja, muttei arvattavista syistä yhtään suomenkielistä. Uusin suomalaisen kirjoittama on Ella Kivikosken kirja *Ancient Peoples and Places* sarjassa vuodelta 1967.¹ Ehkä Suomen historiasta rautakaudella ja keskiajalla olisi jälleen syytä kirjoittaa yleisteos kansainväliselle yleisölle. Hieman pistää silmään *Castella maris Baltici* sarjan kirjojen sekä Lovénin *Borgar och befästingar i det medeltida Sverige*² puuttuminen kirjallisuusluettelosta. Niihin tutustuminen on kansainväliselle lukijalle tuskin kovin paljon vaikeampaa kuin eräiden bibliografiassa olevien pohjoismaalaisten teosten, mutta tietoa olisi ollut tarjolla paljon.

Medieval Scandinavian armies (1) 1100–1300 alkaa lyhyellä johdannolla ja kronologialla Ruotsin, Norjan ja Tanskan kuningaskuntien historiasta. Kronologia ulottuu vuodesta 1030 (Olavi Haraldinpojan kuolema Sticklestadin taistelussa) ruotsalaisten "kolmanteen ristiretkeen Suomeen" 1293 (lainausmerkit ovat omiani). Kronologian mukaan "ensimmäinen ristiretki Suomeen" tapahtui 1240 ja ilmeisesti tarkoitetaan siis Birger-jaarlin retkeä Hämeeseen, tosin tässä ei kerrota varsinaisesti, mistä on kyse.

¹ Thames & Hudson: London.

² Kung. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien: Stockholm 1996.

Muuten vuoden kohdalla mainitaan vain Neva-joella novgorodilaisia vastaan kärsitty tappio. Ei selviä, mikä olisi "toinen ristiretki Suomeen". Traditionaalista "ensimmäistä ristiretkeä" eli Erik Pyhän ja piispa Henrikin 1150-luvulla Suomeen mahdollisesti tekemää hyökkäystä ei mainita. *The Scandinavian Baltic Crusades 1100–1500* kirjan kronologiassa, joka on näiltä osin otettu melkein pä suoraan Eric Christiansenin *The Northern Crusadesista*, ei puhuta enää ristiretkistä Suomeen. Siinä vuoden 1240 kohdalla on "ensimmäinen ristiretki venäläisiä vastaan". Nicolle ja Lindholm täydentävät, että kyseessä ovat Novgorodin venäläiset. Birger jaarlin suorittama keskisen Suomen valtaus ajoitetaan vuoteen 1249 ja Viipurin linnan rakennus Christiansenia seuraten vuoteen 1292. Vaikka Karjalassa otettiin yhteen jo kyseisenä vuonna, rakennettiin Viipurin linna lähteiden mukaan vasta seuraavana. Toinen tapaus, jossa *The Scandinavian Baltic Crusades* toistaa Christiansenilla ollutta virhettä on, kun julistetaan virolaisten tehneen 1188 ryöstöretken Upsalaan. "Pakanat" kyllä tappoivat Upsalan arkkipiispan tänä tai edellisenä vuonna, mutta se tapahtui Almarstaketissä ja ryöstetty paikkakunta oli Sigtuna. Hyökkääjien identifikaatio on varsin epävarma kysymys.³

Kronologian jälkeen *Medieval Scandinavian armies (1) 1100–1300* sisältää kuvauksen Ruotsin, Norjan ja Tanskan kuningaskuntien sosiaalisesta ja sotilaallisesta organisaatiosta. Kyseiset vuodet olivat Pohjoismaissa hitaiden, mutta merkittävien muutosten aikaa, mikä näkyi myös sodankäynnissä. 1000-luvun lopulla ja 1100-luvulla yhteiskuntajärjestys perustui vielä pitkälti sukuverkostoille ja lahjojen antoon. Lahjojen avulla mahtimiehet saattoivat koota aseistettuja seurueita, joilla tehtiin ryöstöretkiä. Retkiltä saatiin lisää lahjoja jaettavaksi. Näin oli ollut myös muualla Euroopassa, Pohjoismaissa tämä vain jatkui pitempään. Seurueiden koot vaihtelivat suuresti. Viikinkiajalla pienimmät olivat ehkä laivamiehistön kokoisia (20–30 miestä) ja suurimmat jopa 300–400 miestä.

1000-luvun lopulla viikinkiretket alkoivat vaikeutua entisten uhrien tehostaessa puolustustaan. Lahjat oli koottava maaomaisuudesta tai verotuloista ja aseistettujen seurueiden koko pieneni. Samaan aikaan kristinusko ja kirkko levisivät alueelle, mikä vahvisti kuninkaiden valtaa. Toisaalta piispat, jotka tulivat mahtisuvuista, omaksuivat tavan pitää

³ Vanhimmat lähteet puhuvat pelkästään pakanoista (*Finlands medeltidsurkunder*, red. R. Hausen, Finlands statsarkiv: Helsingfors 1910-1935, no. 33), Eerikin kronikan mukaan kyseessä olivat karjalaiset. Ajatus virolaisista hyökkääjistä perustuu Olaus Petriin, joka kirjoitti 1500-luvulla. On kuitenkin tiettyjä perusteita olettaa, että hänen tietonsa ovat luotettavampia kuin mitä kirjoitusajankohdan perusteella muuten voisi kuvitella. Ks. esim. Hain Rebas, "Till frågan om Sigtunas combustering år 1187", *Situne Dei* (2007), 99–117, <http://www.sigunamuseum.se/uploads/images/222/Hein2007X.pdf>.

aseistettuja seurueita ja heistä tuli uusi sotilaallinen mahtitekijä. Piispat myös rakensivat huomattavan osan Pohjoismaiden linnoista ja saattoivat itsekkin joskus lähteä sotaretkelle. Tietystikään sotivat piispat eivät keskiajan katolisessa Euroopassa olleet mikään pohjoismainen erikoisuus, mitä kirjassa olisi voitu korostaa enemmän. Sen sijaan oli erikoista, että suuri osa tavallisista talonpojista oli vapaita. Kaikkien täysi-ikäisten miesten odotettiin omistavan aseita sekä osaavaan käyttää niitä. Heillä oli velvollisuus osallistua kotiseutunsa puolustukseen. Sotaretket tehtiin yleensä kuninkaan omilla sekä hänen alaistensa mahtimiesten seurueilla. Monesti kuninkaat yrittivät sitoa mahtimiehiä itseensä ottamalla näitä virallisesti seurueisiinsa, joista 1200-luvun loppupuolelle tultaessa tuli pohja keskushallinnolle.

1100-luvun loppupuolella ratsuväen rooli alkoi hiljalleen kasvaa. Suuri osa oli saksalaisia palkkasotureita—ilmeisesti skandinaavien omat hevoset olivat sopimattomia sotaratsuiksi. Rahatalouden kehitys oli tietysti merkittävä tekijä palkkasoturien lisääntyneen käytön takana; lisäksi he saattoivat sisällissodissa olla huomattavasti kotimaisia joukkoja luotettavampia. Vähitellen myös pohjoismainen ylimystö omaksui tavan taistella ratsain, Tanskassa aikaisemmin kuin muualla. Ylimykset omaksuivat myös "ritarikulttuurin" piirteitä. Esimerkiksi heraldisista symboleista (eli vaakunoista jne.) on merkkejä 1100-luvulta ja turnajaisista seuraavalta vuosisadalta.

1000-luvun lopulla suurin osa miehistä taisteli jalkaisin ja varustukseen kului yleensä keihäs, kilpi, kypärä ja mahdollisesti miekka tai kirves, viimeksi mainitut olivat yleisempiä. Myös tavalliset jouset olivat suosittuja. Kilvet olivat yleensä pyöreitä ja tehty yhteen liimatuista puukerroksista, kypärät taas olivat useimmiten kartionmuotoisia ja niissä oli nenäsuojus. Kuten muuallakin Euroopassa olivat rautaiset rengaspaidat suosituin haarniskamuoto. Kuitenkin viikinkimatkojen perintönä käytettiin varsinkin Ruotsissa paljon myös pienistä metallipaloista tai suomuista tehtyjä haarniskoja, joita yleensä pidetään itämaisina perinteinä edustavina, kuten myös Norjasta ja Ruotsista löydettyjä yksiteräisiä, suorina miekkoja.

1100-luvulla ja varsinkin seuraavalla vuosisadalla varusteet alkoivat muuttua tyyliltään enemmän keskieuropalaisen kaltaisiksi. Syynä olivat, paitsi sodankäynnissä tapahtuneet muutokset, myös hansa-kauppiaat, jotka alkoivat toimittaa merkittävän osan käytetyistä varustuksista. Parhaiten varustettujen ratsumiesten kypärät kehittyivät koko päätä suojaaviksi täyskypäriksi. Jalkamiehet ja monet ratsumiehet taas ottivat käyttöön leveälieriset rautahatut. Kilvet saivat vaakunoista tutun muodon. Tärkein uutuus oli kuitenkin jalkajousi. Siitä tuli ihanteellinen ase talonpojille.

Käytön opettelu oli helppoa (se onnistui noin viikossa) ja ase sopi myös metsästykseseen. Jalkajousella oli myös helpompi ampua muurin tai luonnonesteen takaa kuin tavallisella käsijousella. Varusteiden kehityksen katsotaan seurailleen lyhenevällä viiveellä muualla katolisessa Euroopassa tapahtunutta kehitystä.

Strategia ja taktiikka säilyivät pitkälti muuttumattomana viikinkiajoilta eteenpäin. Sotaretket tehtiin pääosin kesäisin, jolloin pääsi parhaiten liikkumaan vesitse. Toisin kuin muualla Euroopassa tehtiin Pohjoismaissa (ja Venäjällä) sotaretkiä myös talvella jäätyneitä järviä ja jokia pitkin. Tällä tavoin sotajoukon matka Tukholmasta Skåneen kesti kaksi viikkoa, kun kesällä kului noin neljä. Yleensä sotaretket tähtäsivät lähinnä vihollisalueen ryöstämiseen. Avoimet kenttätaistelut olivat harvinaisia. Jos sellaisiin ryhdyttiin, ne käytiin pääosin jalkaisin. Ratsuväen yleistyessä se asetettiin yleensä reserviin tai mahdollisesti uhkaamaan vihollisen sivustoja. Ratsuväen rynnäköt eivät kyenneet murtamaan jalkaväen yhtenäistä rintamaa ja myös suuret metsät tapasivat auttaa puolustukseen asettautuneita jalkamiehiä. Salomaiden halki kulkeneiden teiden poikki saattoi rakentaa murroksen ja maasto esti koukkaukset. Saatavissa oleva lähdemateriaali huomioonottaen epäilyttää hieman, että taktiikan ja strategian kohdalla kirjan tiedot pohjautuvat pitkälti analogialle myöhemmistä sodista.

Linnoituksissa käytettiin alun perin maavalleja ja puuta. Kivilinnakkeet tulivat vasta 1200-luvulla, mutta ne eivät syrjäyttäneet kokonaan edellisiä. Osaksi syynä oli resurssien puute, mutta monesti itse maasto suojaasi linnakkeita niin hyvin, että kivirakentaminen oli tarpeetonta. Linnoilla oli myös muita funktioita kuin puhtaasti puolustuksellinen. Piirityssodankäynnillä näyttää keskiajalla olleen Pohjolassa pienempi rooli kuin etelämpänä. Syynä piiritysten harvinaisuuteen oli ennen kaikkea linnojen vähälukuisuus ja se, että lähinnä kuninkailla oli kunnolla voimavaroja säännölliseen piiritysopeeraatioon. Lindholmin ja Nicollen mukaan kuninkaat olivat kuitenkin haluttomia vieroittamaan linnoja hallussa pitäneitä ylimyksiä itsestään. Piirityskoneistakaan ei ole varmaa näyttöä ennen 1300-lukua ja kirjoittajat katsovat Skandinaviasta puuttuneen taitavia piirityssinöörejä. Kuitenkin nämä olivat keskiaikaisessa Euroopassa itsenäinen ammattikunta, joka myi palvelujaan sille, kuka maksoi. Heidän saamisensa Pohjolaan olisi luultavasti ollut yhtä helppoa kuin saksalaisten palkkasoturienkin. Itse uskon lähinnä resurssien puutteen sekä vaikeiden kulkuyhteyksien olleen syynä, miksi kalliit ja raskaat piirityskoneet eivät saaneet suosiota.

Medieval Scandinavian armies (2) 1100–1300 keskittyy samoihin teemoihin kuin ensimmäinenkin osa ja toistoa on paljon. Yhteiskunnalle uhrataan nyt vähemmän huomiota, se hahmotellaan ikään kuin valmiina, ja sen sijaan keskitytään poliittisiin tapahtumiin. Hallitsevassa asemassa ovat luonnollisesti Pohjoismaiden kolmen kuningaskunnan valtaistuintaisteluihin ja unioneihin liittyneet konfliktit. Aseet ja varusteet saavat paljon tilaa. Jo 1200-luvulla suojausta oli parannettu kiinnittämällä metallilevyjä rengashaarniskan päälle. 1300–1400-luvuilla levyjen määrä lisääntyi ja syntyi se täyshaarniska, jollaisia ritareiden yleensä mielletään käyttäneen. Myös jalkamiehet alkoivat käyttää levyhaarniskan osia, vaikka harvalla oli varaa täysmittaiseen suojaukseen. Parantuneet haarniskat edesauttoivat kilvestä luopumista. 1300–1400-luvut näkivät myös keihäästä johdettujen asetyyppien, eli lähinnä erilaisten pertuskojen, saapumisen. Parempien haarniskoiden takia alettiin käyttää sotavasaroita. Kun miekat olivat aikaisemmin tarkoitettu ennen kaikkea lyöntiin, parannettiin nyt niiden pistokikykyä. Tarkoituksena oli, että terät tunkeutuisivat haarniskan osien väliin jääneistä aukoista. Kuvallisista lähteistä päätellen miekat ovat ylipäänsä yleistyneet. Sen sijaan yksiteräiset, raskaat lyöntiin tarkoitettut *falchionit*, jotka olivat 1300-luvulla Pohjoismaissa yleisiä, katosivat seuraavalla vuosisadalla levyhaarniskojen takia. Erityisen suosittuja Skandinaviassa näyttävät olleen 'puolentoista käden' miekat, joita voitiin käyttää sekä yhdellä että kahdella kädellä. Puolentoista käden miekka oli erinomainen lyömäase ja se sopi hyvin myös pistoon.

1300-luvun loppupuoliskolla ilmestyivät myös tuliaseet. Niitä käyttivät kirjan mukaan lähinnä saksalaiset ammattimiehet. Kevyitä tykkejä on löytynyt mm. 1400-luvun hylyistä ja kirjalliset lähteet kertovat, kuinka vuonna 1452 Kaarle Knuutinpoika asetti 20 pyssyä kärryille eräänlaiseksi kenttätykistöksi. Mielenkiintoista on, että varsin useissa kuvallisissa lähteissä tikarit ovat selkeästi esillä ja ne ovat myös arkeologisissa kaivauksissa useimmiten löydettävä asetyyppi. Erityisen tärkeitä tämän ajan pohjoismaisten aseiden ja varusteiden tuntemukselle ovat Visbyn taistelun 1361 joukkohautojen kaivaukset. Kyseisessä taistelussa Tanskan Valdemar Atterdag löi gotlantilaiset. Yleensä voittajat ryöstivät kalliit varusteet taistelun jälkeen, mutta jostain syystä ne saivat nyt jäädä kaatuneiden ylle. Valitettavasti kirjassa ei käsitellä lainkaan tutkimuksia, joita on tehty joukkohautojen luurangoille. Niistä on saatu ainutlaatuista tietoa siitä, millaisia vammoja keskiaikaisissa taisteluissa syntyi. Nicolle itsekin esittelee näiden tutkimusten tuloksia kirjassaan *Medieval Warfare Source Book: Warfare in Western Christendom*. Myös eri varustetyyppien esiintymisestä löydöksissä

olisi voinut antaa tilastoa, vaikka siihen tietysti liittyy ongelmansa. Nyt kiinnitetään lähinnä huomiota moniin pienistä metallinpaloista tehtyihin haarniskoihin, joiden katsotaan edustavan itäistä vaikutusta. Osa niistä on saattanut olla taistelun aikaan jo varsin vanhoja, gotlantilaisella nostoväellä tuskin oli kovin paljon syytä hankkia uusinta uutta ja he tyytyivät perimiinsä sotisopiin. Ylipäänsä gotlantilaiset kuitenkin vaikuttavat olleen yllättävän hyvin varustettuja.

Sama tendenssi varustautua hyvin, mutta vanhanaikaisesti on havaittavissa myös saksalaisen palkkasoturin Paul Dolnsteinin piirroksissa vuodelta 1502. Niissä hän kuvaa varsin realistisesti ruotsalaista talonpoikaisnostoväkeä, jota vastaan hän tuolloin taisteli Tanskan kuninkaan joukoissa. Unionisodissa tanskalaisilla olikin tendenssi turvautua palkkasotureihin, kun taas ruotsalaisissa joukoissa omilla talonpoikaisilla jalkamiehillä oli suuri merkitys. Olihan maakin köyhempi. Ruotsalaiset talonpoikaisjoukot saavuttivat unionisodassa huomattavaakin menestystä ammattiarmeijoita vastaan. Kirjoittajat korostavat, kuinka tavallisen väestön tuen suuri merkitys unionisodissa nosti propagandan keskeiseen rooliin. Monesti korostetaan voimakkaan, itsenäisen talonpoikaiston merkitystä Pohjoismaiden yhteiskunnalliselle kehitykselle, erityisesti niiden demokratiaa ja tasa-arvoa korostaville perinteille. Pohtiessa syitä, miksi talonpoikaiston asema pysyi näin vahvana, ei mielestäni saisi unohtaa sen suurta sotilaallista merkitystä läpi keskiajan. Skandinavian vaikeakulkuisessa maastossa ammattimaisen jalkaväen tukema ylimystön ratsuväki ei voinut saada sellaista yliotetta kuin etelämpänä. Valtaapitävillä oli enemmän syytä kuunnella talonpoikien ääntä niin kapinan pelon kuin näiden sotilaallisen panoksen tuoman hyödynkin tähden.

Lindholmin ja Nicollen mukaan Pohjoismaiset linnat eivät muuttuneet suuresti 1300–1400-luvuilla. Lähinnä uutena piirteenä nostetaan esiin linnoitetut kartanot. Tuliaseiden sanotaan alkaneen vaikuttaa jonkin verran linnojen suunnitteluun 1400-luvulla, mutta kirjan mukaan Pohjoismaiden linnoitukset säilyivät vanhanaikaisina ja portit olivat 1500-luvulle asti puutteellisesti suojattu. Mielestäni tässä yhteydessä on kuitenkin syytä huomata, että esimerkiksi Kuusiston piispanlinnassa näyttää nykytutkimusten valossa olleen jo 1400-luvun alkupuoliskolla puolipyöreä tykkitorni portin suojana. Nicolle ja Lindholm eivät myöskään mainitse eräästä piirrettä, joka näyttää olleen hyvin tyypillinen pohjoismaalaisille linnoille, nimittäin veteen rakennettua paaluvarustusta, jonka tarkoituksena oli estää maihinnousut.

Medieval Scandinavian Armies-kirjat eivät erityisemmin kerro laivoista tai merisodasta. Tämä voidaan nähdä puutteena, sillä armeijat matkasivat usein vesitse ja kaapparitoiminta oli yleistä. *The Scandinavian Baltic Crusades 1100–1500* korjaa tilannetta, vaikka sekään ei käsittele kaappareita. Erityisesti *The Scandinavian Baltic Crusades* paneutuu meren ylitse tehtyjen sotaretkien tuomiin käytännön haasteisiin. Näin teki myös E. Christiansen kirjassaan *The Northern Crusades*, jolle Nicollen ja Lindholmin ristiretkikirja on selkeästi paljon velkaa. Christiansenin vaikutus näkyy mm. jälkikirjoituksessa, jossa kerrotaan pohjoisten ristiretkien merkityksestä myöhemmälle historialle.

Skandinavian sotalaitosta kuvatessa *The Scandinavian Baltic Crusades* nostaa keskiöön *ledungin*, joka jäi yllättävän vähälle huomiolle kahdessa aiemmassa kirjassa. *Ledungissa* kunkin seudun asukkaat varustivat hallitsijalle laivan miehistöineen tämän sotaretkelle. *Ledung* syntyi Tanskassa 1000-luvun alussa, mutta sen merkitys hiipui raskaan ratsuväen merkityksen kasvaessa. Sitä ei *ledungilla* saanut koottua. Skandinaavisten ristiretkeläisten aseita ja varusteita käsittelevässä luvussa kerrataan pitkälti samoja asioita kuin kahdessa edellisessä kirjassa. Nyt mennään kuitenkin myös hieman syvemmälle selittämällä enemmän, mitä varusteissa tapahtuneet muutokset käytännössä tarkoittivat. Esimerkiksi levyhaarniskan julistetaan parantaneen suojauksen lisäksi myös liikkuvuutta, koska sen alla tarvittiin vähemmän toppauksia, jotka tekivät soturista varsin kömpelöitä.

Scandinavian Crusadesissa on myös luku Baltian maissa (ilmeisesti Suomi mukaan luettuna) sekä Novgorodissa käytetyistä aseista ja varusteista. Ase ja varustetyyppien katsotaan eronneen alun perin vain vähän skandinaavisista, mutta tyyli ja koristelu saattoivat poiketa huomattavastikin. Tässä suhteessa vaikutteet saatiin lähinnä idän aroilta. Tekstistä ei selviä, katsotaanko arokulttuurien vaikuttaneen muihinkin kuin näihin suorassa kosketuksessa olleisiin liettualaisiin ja venäläisiin. Muutenkin luvussa jää useissa kohdin epäselväksi, keihin oikein viitataan ja hieman ihmetyttää, miksi ristiretkeläisten vastustajien yhteiskuntaa ja sotalaitosta ei ole käsitelty erikseen. Jalkajousi ja levyhaarniskat näyttävät kirjan mukaan olleen varsin harvinaisia katolisen maailman ulkopuolisessa Euroopassa. Se, ettei turnajaisia järjestetty, ja että sodankäynti koostui lähinnä ryöstöretkistä vaikean maaston halki, voisi selittää levyhaarniskojen puutteen. Venäläiset ja liettualaiset ovat mahdollisesti käyttäneet sarvesta, jänteestä ja puusta yhteen liimaamalla valmistettuja yhdistelmäjoussia. Ne olivat arosoturien pääase. Kirja mainitsee myös Venäjällä ja koillisimmassa Euroopassa käytetyt yhdistelmäjouset, jotka oli valmistettu liimaamalla yhteen ominaisuuksiltaan erilaisia puulajeja. Näitä kuitenkin käytettiin

myös ainakin saamelaisten ja karjalaisten keskuudessa (jousta kutsutaankin monesti saamelaisjouheksi). Viikingitkin tunsivat asetyypin.

Linnoitettujen tukikohtien perustamisen vihollismaalle katsotaan olleen keskeisellä sijalla ristiretkeläisten strategiassa. Niiden avulla pienetkin ristiretkeläisjoukot pystyivät jatkamaan sotimista huolimatta paikallisten asukkaiden ylivoimasta. Viimeksi mainituilla ei katsota olleen kokemusta piirityssodankäynnistä. Muuten sodankäynnille olivat tyypillisiä lähinnä molemminpuoliset ryöstöretket. Keskeistä oli vesireittien kontrolli. Käsitukset strategiasta näyttävät pohjaavan lähinnä järkeilyille, ruotsalaisten 1200–1300-lukujen taitteessa tekemille retkille Karjalaan ja Nevalle sekä Saksalaisen ritarikunnan ja liettualaisten välisiin sotiin 1300-luvulla. Viimeksi mainitut ovatkin varsin hyvin dokumentoituja. Strategian ja taktiikan yhteydessä esitellään myös käytettyjä laivoja. Pohjoismaisten ristiretkeläisten pääalustyyppi oli aluksi *snäcka*, joka oli noin 25 miehinen soutualus ja viikinkilaivojen suora perillinen. Vähitellen tärkeämmäksi tuli pelkillä purjeilla liikkuva *koggi*. Sen katsotaan soveltuneen paremmin sotaan, koska korkeat laidat estivät entrauksen matalista soutualuksista. Christiansenin pohjaten Nicolle ja Lindholm julistavat *koggien* tuoneen katolisille lopullisen Itämeren herruuden. Pakanoiden oli turha yrittää vallata niitä pienillä aluksillaan.

Kaikissa kolmessa kirjassa on kussakin kahdeksan sivua Angus McBriden nelivärimaalauksia ja lopussa pitkät kommentit niissä esiintyvistä varustuksista. Visuaalisesti maalaukset ovat upeita, mutta kuten kaikista rekonstruktioista, varsinkin suurelle yleisölle tarkoitetuista, voisi oikeellisuudesta varmasti väitellä ikuisuuden. Silkalla arvauksella on luonnollisesti ollut suuri osuus. Itseäni pisti erityisesti silmään suomalainen kuormamuuli ristiretkiaikaa kuvaavassa maalauksessa. Kirjojen rakenteellinen ratkaisu, aseiden ja varusteiden käsitteleminen ennen taktiikkaa ja strategiaa, on mielestäni huono. Yleensä sodankäyntitapa (sosiaalisten ja taloudellisten syiden ohella) määrää minkälaisia varusteita käytetään ja varusteissa tapahtuneen kehityksen syyt ja merkitys olisivat tulleet selkeämmin esille, jos niitä olisi käsitelty vasta lähempänä kirjojen loppua. Monesti kirjoista muodostuu hajanainen vaikutelma. Lähdeaineisto on fragmentaarista ja kaikenlaisia relevanteiksi katsottuja tietoja on yritetty tunkea mukaan. Lisäksi populaariteoksissa on yleensä tarve sanoa aina jotain tietyistä asioista, esimerkiksi taistelujärjestyksistä, vaikka tiedot olisivatkin huteralla pohjalla. Kaikkia mahdollisia teorioita ja vaihtoehtoja kunkin kysymyksen ratkaisemiseksi ei myöskään voida alkaa käydä systemaattisesti läpi.

Ospreyn pohjoismaiden sotahistoriaa käsittelevät kirjat herättävät paljon ajatuksia siitä, mitä puutteita tutkimuksessa aiheen tiimoilta vielä on. Populaariteoksissa on tietysti vaikea lähteä korjaamaan tilannetta tai lähteä radikaalisti muuttamaan vanhoja konsepteja, varsinkin jos ne ovat suurelle yleisölle tuttuja. Ospeynkin kirjoissa puhutaan paljon, kuinka norjalaiset sitä ja ruotsalaiset tätä. Myöhäiskeskiajalla puhutaan erikseen suomalaisista ja ruotsalaisista, muttei esimerkiksi taalainmaalaisista ja smålantilaisista. Tietysti on muistettava, että kansainväliselle lukijalle tuntemattomien nimien luettelemista on tämänkaltaisissa teoksissa vältettävä.

Keskiajan tutkimuksessa on nykyään muotia korostaa, ettei kansallisuuksia nykymielessä ollut ja että valtakunnatkin olivat varsin häilyviä. Lieneekin syytä alkaa lähemmin tutkia, mitkä piirteet sodankäynnissä olivat todella yhtenäisiä millekin alueelle, ja miten vaikutukset levisivät. Esimerkiksi siinä, kuinka uudenaikaisia varusteita oli missäkin kuningaskunnassa käytössä, näyttää olevan ristiriitoja. Kuitenkin olisi hyvä muistaa, että uudet varusteet levisivät luultavasti meritse kauppareittejä pitkin ja saattoivat päätyä ehkä hyvinkin samoihin aikoihin tärkeimpiin satamiin, oli kyseessä Turku tai Kalmar. Ei siis olekaan ehkä niin erikoista kuin Nicolle ja Lindholm katsovat olevan, että Suomen tapaisella syrjäseudulla on voinut keskiajan lopulla olla (ainakin kirkkomaalausten perusteella) erittäin hyvin ja uudenaikaisesti varustettuja sotilaita. Kauppakeskuksista varusteet levisivät sitten sisämaahan sitä mukaa kuin eri seutujen asukkailla oli varaa hankkia uutta. Tietysti on muistettava varusteiden otto sotasaaliiksi. Verkostotutkimus on herättänyt viimeaikoina paljon kiinnostusta ja kansainvälisessä tutkimuksessa on ehdotettu sen soveltamista myös keskiajan sotahistorian tutkimuksessa.⁴ Ylimyksillä oli omat laajat, toisten kuningaskuntien alueelle ulottuneet verkostonsa ja niillä on voinut olla suurikin merkitys, kun hankittiin palkkasotureita ja aseita sekä spesialisteja rakentamaan linnoja ja piirityskoneita. Myös uudet sodankäyntimenetelmät ovat ehkä levinneet samalla tavoin.

Yleisesti ottaen Ospreyn Pohjoismaiden sotahistoriaa keskiajalla käsittelevät teokset ovat laadultaan tyydyttäviä. Asiat on esitetty mielenkiintoisesti ja Angus McBriden loistavien maalausten lisäksi myös muu kuvitus on havainnollista ja onnistunutta. Kirjat täyttänevätkin tavallisen aiheesta kiinnostuneen lukijan toiveet eikä vilkaisemisesta ole

⁴ Andrew Ayton, 'From Muhi to Mohács—Armies and Combatants in Later Medieval European Transcultural Wars', teoksessa: Hans-Henning ed., *Transcultural Wars from the Middle Ages to the 21st Century*, Akademien Verlag: Berlin 2006, 213–247.

haittaa tutkijallekaan, jos hän haluaa tiiviin yleiskatsauksen Pohjoismaiden sodankäynnistä keskiajalla.

Juho Wilskman, FM
Historian laitos, Helsingin yliopisto
juho.wilskman[at]helsinki.fi